

LOCUL ȘI ROLUL POPULAȚIEI GERMANE ÎN VIAȚA ECONOMICO-SOCIALĂ A ORAȘELOR DIN BUCOVINA (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA - SECOLUL AL XIX-LEA)

MIHAI ȘTEFAN CEAUȘU

În ultima pătrime a secolului al XVIII-lea, ca rezultat al deprecierei statutului politico-juridic al Principatelor Române și al desfășurărilor politico-diplomatice din estul și sud-estul Europei, dominate de rezolvarea chestiunii orientale și a celei poloneze, pe fondul decăderii tot mai accentuate a Imperiului otoman și a Poloniei, ca și a avansului pronunțat, teritorial și politic, al Imperiului habsburgic și al celui țarist în această zonă, se produce anexarea, în anul 1775, a nordului Moldovei, numit ulterior Bucovina, de către Casa de Austria¹.

Noua provincie, Bucovina, care includea pe lângă 225 de sate și trei orașe: Cernăuți, Siret și Suceava, intra în cadrele Imperiului habsburgic într-o perioadă când absolutismul luminat, promovat de împărăteasa Maria-Theresa și, mai ales, de împăratul Josif II ridicase mercantilismul și mai apoi fiziocratismul la rangul de politică în stat. Mercantilismul, specific mai ales perioadei teresiene, căutând să obțină plus-valoarea în sfera circulației, prin realizarea unei balanțe comerciale active, recomanda intervenția statului absolutist în încurajarea, dezvoltarea și protejarea industriei naționale, precum și dezvoltarea comerțului și deschiderea de debușuri pentru produsele naționale în afara granițelor imperiului².

Fiziocratismul de tip febronian, promovat mai ales în perioada iosefinistă, transpunea obținerea bogăției naționale din sfera circulației în sfera producției, acordând o atenție specială agriculturii, ca singura creatoare de bogății³. Prin punerea în practică politică a acestor idei filosofice, împărații absolutismului luminat, dornici să-și procure veniturile necesare modernizării aparatului birocratic și militar, baza edificiului statului modern, au favorizat dezvoltarea acelei pătri sociale ce acumulează bogății: burghezia.

Datorită războiului ruso-turc din 1768-1774, a stării de incertitudine provocată de intrarea trupelor austriece în Bucovina, cele trei orașe, ca și localitățile rurale din zonă cunosc, așa cum o atestă documentele timpului, un efect puternic de depopulare⁴. Ori, monarhia habsburgică, pentru a pune în practică ideile politice ale epocii, dominante în domeniul economic, care urmau să-i permită obținerea de venituri de pe urma exploatării și prelucrării bogățiilor solului și subsolului noii provincii, va urmări repopularea provinciei atât prin măsuri de stabilizare a populației autohtone, cât și prin aducerea aici a unei populații eterogene sub aspect etnic: germani, poloni, ucrainenei, unguri etc. Măsurile populaționiste luate de Imperiul habsburgic față de Bucovina la sfârșitul secolului al XVIII-lea, vor continua și în secolul al XIX-lea, ceea ce va determina ca la sfârșitul acestui secol, populația provinciei să aibă un caracter foarte divers, sub raport etnic, iar românii să devină o minoritate în raport cu ansamblul celorlalte etnii reunite⁵.

În cadrul acestor acțiuni de politică demografică, populației germane i s-a acordat din partea Curții din Viena o atenție deosebită. Țelurile urmărite vizau obiective atât de natură economică, financiară sau socială, cât și politică și culturală. Populația de origine germană urma să ocupe poziții importante în activitățile economice desfășurate în mediul urban, dar și în cel rural, precum și în administrație, justiție, școală și cultură. S-a vizat și s-a realizat astfel obținerea unui important suport, susținerea măsurilor de modernizare și de integrare a noii provincii în structurile Imperiului habsburgic.

După anexarea Bucovinei, așezarea și sporirea populației germane s-a realizat pe două căi. Prima, specifică perioadei teresiene de tranziție, a avut caracterul unei colonizări urbane, urmărind atragerea unui număr cât mai mare de meseriași și negustori din Banat și Transilvania, ori din celelalte provincii ale imperiului, ca și din zonele vestice ale Germaniei, și favorizarea așezării lor în orașele Cernăuți, Siret și Suceava.

A doua cale, aflată sub influența ideilor fiziocratice iosefiniste, a avut caracterul unei colonizări rurale, căutând să așeze pe lângă satele vechi moldovenești, colonii de agricultori germani, proveniți din surplusul de coloniști din Banat, Galiția sau din zona Boemiei sau din Pfalz, care să exploateze mai rațional potențialul agricol al provinciei și să servească de exemplu țăranilor moldoveni. Primele colonizări de acest gen au fost făcute în 1782, cu șvabi din Banat, în localitățile Roșia, Molodia și Jucica, continuând apoi într-un ritm mai accelerat după anul 1786, până spre jumătatea secolului al XIX-lea într-o formă dirijată și susținută de stat, pentru ca în a doua jumătate a secolului al XIX-lea să dobândească mai mult un caracter privat, legat de interesul proprietarilor de moșii⁶. În cadrul aceleiași colonizări rurale a existat o etapă aparte, industrială, legată de punerea în valoare a zăcămintelor de minereuri de fier, mangan, argint sau cupru existente în munții Bucovinei, ca și de înființarea unor fabrici de sticlă⁷.

Evoluția demografică a populației germane din Bucovina cunoaște un proces accentuat de creștere numerică, atât printr-un spor demografic natural, cât mai ales prin amplele măsuri de colonizare, ajungând de la câteva sute de locuitori la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la câteva zeci de mii la sfârșitul secolului al XIX-lea. Recensământul din 1910 consemnează o populație de 68.219 germani, ce reprezenta un procent de 8,58% din populația totală a Bucovinei. Procentul este mai ridicat la orașe, și anume: 14,91% în Cernăuți (12.747), 41,88% Gura Humorului, 31,65% în Siret, 19,87% în Suceava etc.⁸

În cadrul populației urbane germane, chiar de la începutul stăpânirii habsburgice se remarcă numărul sporit de funcționari de diferite grade, aparținând aparatului administrației de stat, militare sau civile. Numărul acestora va spori mereu, în funcție de condițiile evoluției istorice a provinciei, de la o administrație militară, oarecum restrânsă (1774-1786), la o administrație civilă, mai largită (1787-1849), cunoscând, în fine, o limită maximă în timpul ducatului autonom (1849-1918). Înainte de ocupația austriacă nu putem vorbi de existența unei birocrații ca factor social important în viața orașelor Bucovinei și a provinciei în general, deoarece o clasă de funcționari plătiți din veniturile statului era inexistentă. Birocrația, izvorâtă din nevoile statului modern de a crea un aparat de guvernare care să suplinească oarecum lipsa unei burghezii conducătoare, a constituit o forță precumpănitoare ce a înlesnit procesul de tranziție de la vechiul la noul regim⁹. Funcționarii germani, ocupând poziții dominante în sectorul administrativ, juridic, militar, economico-financiar și cultural-educațional, se constituie într-una din temeliiile sociale ale forței politice centrale,

prin care Casa de Habsburg și-a exercitat dominația în Bucovina. Cât privește moralitatea acestei clase de funcționari, specifică mai ales pentru primele decenii ale stăpânirii habsburgice, observațiile lui Ion Budai-Deleanu de la începutul secolului al XIX-lea sunt revelatoare¹⁰. Dar incorectitudinea, fraudă sau delapidarea birocraților timpului se înscria într-un fenomen istoric mai general, specific zonelor periferice, constituind, după părerea lui Sombart, unul din mijloacele de acumulare primitivă a capitalului, jucând un anumit rol social în procesul de naștere a capitalismului modern¹¹. Aceste stări de lucruri vor dispărea însă, în mare parte, pe parcursul secolului al XIX-lea.

Datorită dispoziției sale geografice, ce făcea din Bucovina o provincie periferică a Imperiului habsburgic, cât și ca urmare a unei anumite stări de inferioritate culturală a acesteia în raport cu celelalte provincii imperiale, funcționarilor germani, proveniți în mare parte din apusul monarhiei, li s-a conferit din capul locului rolul de *Kulturträger*, menit să sporească continuu gradul de cultură și civilizație al orașelor bucovinene și al provinciei în general¹². Acest fapt a determinat și o anumită formă de mentalitate a acestor funcționari, exprimată și în raporturile lor cu populația românească autohtonă¹³.

În privința provenienței și a mediilor sociale de recrutare, remarcăm că funcționarii germani din Bucovina au provenit nu numai din zonele vestice ale imperiului, ci au fost recrutați și din rândurile populației orășenești provinciale. Mulți fii de negustori, meseriași sau birocrați au depus eforturi susținute pentru a dobândi, pe baza meritului, un post privilegiat de funcționar, ceea ce îi propulsa într-o zonă relativ superioară a societății. De altfel, secolul al XIX-lea devine tot mai mult dominat de ideea meritocratică în promovarea socială pe scara valorică a societății.

Chiar în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea, odată cu funcționarii și armata, la început pentru satisfacerea nevoilor imediate ale acestora, iar apoi pentru dezvoltarea unor forme industriale incipiente, care să satisfacă nevoile interne, să pună în valoare materiile prime indigene și să furnizeze produse manufacturate pentru export, conform teoriilor mercantile și fiziocrate promovate de absolutismul luminat, autoritățile imperiale au favorizat așezarea unui număr tot mai mare de negustori și, mai ales, de meseriași de origine germană în orașele noii provincii. Astfel, pentru colonizarea lor în orașe, li s-a acordat gratuit terenurile urbane aflate pustii, iar anumitor meșteșugari care voiau să se așeze în Bucovina li s-au dat în Viena, chiar și bani de drum¹⁴.

Prin regulamentul de reorganizare a administrației orășenești, întocmit de generalul Enzenberg la 14 decembrie 1785 și aprobat de Consiliul Aulic de Război din Viena la 8 februarie 1786¹⁵, care introducea magistratul ca instituție nouă, burgheză, de conducere a orașelor Cernăuți, Siret și Suceava, se specifica în mod expres favorizarea străinilor, în special germani, la așezarea lor în orașe, stipulându-se în paragraful al treilea că "este de avut în vedere ca să se atragă încoace meșteșugari germani, buni și învățați, și sporirea orășenilor germani să fie favorizată pe cât posibil"¹⁶.

Meseriașilor, artizanilor și fabricanților germani sau de altă origine etnică, la așezarea în orașe li s-a acordat o scutire de plata tuturor impozitelor pe timp de zece ani, ca și scutiri de obligații în muncă, recrutare sau încartiruire. De asemenea, aceștia erau sprijiniți să-și construiască locuințe în oraș, noile clădiri fiind scutite timp de 30 de ani de impozitul țării și zece ani de taxele orășenești pentru teren¹⁷. În urma acestor măsuri stimulative, începând cu ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și în secolul următor, numărul meseriașilor

germani, proprietari de case, crește mereu în orașele bucovinene, fără a deveni însă preponderent. Astfel, spre exemplu, dacă în orașul Suceava, în anul 1774¹⁸ nu este consemnat nici un locuitor german, în cadastrul din anul 1856 sunt consemnați 126 de proprietari de case, ce posedau 163 de imobile, dintr-un total de 1046 clădiri¹⁹, ceea ce reprezenta doar 15,58% din suprafața construită a orașului. Dacă cei mai mulți orașeni germani aveau în posesie câte o casă, unii, precum Lieblich Wilhelm, Ziemmermann Franz și Mathias sau frații Anton și Karl Meixner posedau câte trei, patru și respectiv douăsprezece imobile, ceea ce oglindește gradul de stratificare socială a populației urbane. În legătură cu această stratificare socială, situația statistică din 27 mai 1859 este revelatoare. Reunind și funcționarii existenți în orașul Suceava, ea consemnează un număr de 232 familii germane, clasificate după impozitul pe venituri realizat în mai multe clase și anume: 52 în clasa I, 41 în clasa a II-a, 46 în clasa a III-a, 51 în clasa a IV-a, 32 în clasa a V-a și patru în clasa a VI-a, restul fiind săracii ce nu plăteau impozit²⁰. În prima clasă remarcăm din nou pe frații Meixner, cărora li se adaugă o serie de meseriași și profesioniști precum Martin Ertz, Joseph Löffelmann, Johann Hanick, Franz Ziemmermann ș.a.

După câteva decenii de la anexarea Bucovinei, în anul 1804, în provincie erau înregistrate 641 de întreprinderi "de industrie meșteșugărească"²¹; din aceste înjghebări cu caracter industrial multe aparțineau germanilor stabiliți prin orașele bucovinene.

Această dezvoltare oarecum industrială și anumite considerente de ordin economic și social au dus la necesitatea organizării profesionale a meșteșugarilor în bresle. Ca urmare a diplomelor imperiale date în anul 1804 pentru Bucovina, în cele trei orașe, Cernăuți, Siret și Suceava, se instituie ocoale de bresle, care cuprind totalitatea profesioniștilor din orașe și din zona adiacentă, indiferent de etnie²².

Acestea erau împărțite în douăsprezece bresle, fiecare numărând însă mai multe profesii. Astfel în breasla măcelarilor intrau și brutari, morari, berari și săpunari. Cu timpul li se mai adaugă a treisprezecea breaslă, numită și "confraternitatea artizanilor" (*Künstlerkonfraternität*), în care intrau ceasornicarii, pictorii, legătorii de cărți, tipografii, strungarii în lemn, bijutierii și mai apoi gremiul farmaciștilor și al chirurgilor²³. Fiecare breaslă avea un steag al său propriu, un sigiliu²⁴, o cutie sau ladă în care erau păstrate privilegiile, arhiva și banii breslei. În fruntea fiecărui ocol de breaslă se afla un staroste (*Zunftmeister*) ales de doisprezece meșteri specialiști din rândul maiștrilor breslași. La Suceava, la 30 septembrie 1804, a fost ales ca staroste maistrul fierar Joseph Bucher²⁵.

Despre dezvoltarea meșteșugurilor în Bucovina până la jumătatea secolului al XIX-lea, în raportul Camerei de comerț și de industrie din Cernăuți, din anul 1852, referitor la situația economică a provinciei se nota că *die nach Überkommung der Bukowina an Österreich hierher eingewanderten deutschen Gewerbsleute verpflanzen hierher auch deutsche Sitten und Gebräuche, sie hielten eine zweckmässige Zucht und Ordnung unter den Gesellen und Lehrlingen, sie erlangten betreff ihrer Leistung und moralischen solidität einen Ruf und behielten solchen bis gegen das Jahr 1840*²⁶. Incepând cu deceniul cinci al secolului al XIX-lea, breslele orașelor bucovinene, dominate în mare parte de germani, intră într-o evoluție regresivă de lungă durată, pierzând treptat din faima lor de odinioară.

Ordonanța în materie industrială din anul 1859 și măsurile luate în deceniile șapte și opt ale secolului al XIX-lea pentru remedierea stării precare a meseriilor din Bucovina²⁷, nu au putut opri decăderea breslelor și scăderea numărului întreprinderilor meșteșugărești.

Din această situație s-a încercat să se iasă prin desființarea breslelor și înființarea în 1893 a cinsprezece asociații profesionale²⁸.

Între cauzele acestei decăderi a meseriilor din orașele bucovinene, pe lângă lipsa de capital s-a numărat și liberalizarea condițiilor de constituire a breslelor, care permitea constituirea unor asociații formate din meșteri și calfe cu experiență redusă și cu un nivel de instrucție scăzut. De altfel, documentele timpului atestă că mulți ucenici și calfe de origine germană nu frecventau regulat cursurile de perfecționare ale școlii, hotărâte a se ține sâmbăta și duminica, fiind nevoie de intervenția autorităților administrative locale pe lângă șefii de breaslă pentru realizarea acestui lucru²⁹. Apoi, construirea și darea în folosință a căii ferate Lemberg-Cernăuți-Ițcani(Suceava)-Iași în anul 1866, a dat o puternică lovitură meseriașilor din orașele bucovinene. Legătura feroviară cu Occidentul, prin Galiția, a creat o puternică concurență producătorilor locali, prin aducerea și desfacerea de către negustorii evrei de produse manufacturate și industriale, mai ieftine și de mai bună calitate, din alte provincii ale imperiului sau din alte țări vest europene.

Înteruperea relațiilor comerciale ale Austro-Ungariei cu România ca urmare a așa numitului "război vamal" din anii '70, '80 ai secolului al XIX-lea³⁰, ca și ridicarea taxelor vamale de import în Rusia, țări cărora meseriașii și artizanii din orașele Bucovinei le livrau o mare parte din produsele lor, a dus și la o mai mare înrăutățire a situației meseriașilor, determinând chiar emigrarea unui mare număr de profesioniști, mai ales germani, în România, Rusia sau în Statele Unite ale Americii și Canada³¹.

Astfel, în intervalul de timp avut în vedere în acest studiu, industria meșteșugărească bucovineană, în care populația germană urbană a deținut un loc foarte important, înregistrează perioade de avânt și de recul, în care au strălucit anumite ateliere meșteșugărești germane din orașele Bucovinei, care satisfăceau nu numai nevoile interne ale populației provinciei, ci aprovizionau piețele Moldovei și Rusiei învecinate, iar apoi au sărăcit și au dispărut renumite meserii cernăuțene, rădăuțene sau sucevene.

Acest fapt a determinat și un anumit dinamism social și profesional al populației germane urbane și nu numai al ei, în condițiile unor anumite specificități în evoluția pe cale burgheză a Bucovinei, date de evoluția ei politică și economică în cadrele monarhiei, de situația ei de provincie periferică a Imperiului habsburgic, de persistența unei crize financiare cronice, materializată în lipsa de capital, de existența unei piețe interne insuficient de dezvoltate, care să absoarbă într-o proporție mereu crescândă producția manufacturată și de aici dependența de cererea pieței străine și evoluția sa etc.

Pe plan general, de ansamblu, în acest interval de o sută și ceva de ani asistăm la o creștere cantitativă semnificativă a populației germane urbane angrenată în activități economice ce aparțin diverselor ramuri industriale. O dată cu acest spor numeric apar în orașele bucovinene și profesii noi, producându-se totodată și multe schimbări calitative. În această perioadă, fenomenul central l-a constituit evoluția atelierului meșteșugăresc în stabiliment industrial. Dar ceea ce a reprezentat o caracteristică a dezvoltării industriale a Bucovinei, din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și pe tot parcursul secolului al XIX-lea, a fost tocmai slaba dezvoltare a industriei mari, de fabrică, și predominarea mai ales a ramurilor industriale ce urmăreau să satisfacă nevoile de bază ale populației și a celor ale industriei de prelucrare³².

Astfel, domeniul industriei alimentare a fost chiar de la început un câmp predilect de

activitate pentru mulți profesioniști germani stabiliți în orașele Bucovinei.

În domeniul morăritului, documentele timpului atestă că acesta era un sector deficitar în primele decenii ale stăpânirii habsburgice, importându-se însemnate cantități de făină din Ucraina și Turcia³³. Ori, cum făina era o necesitate permanentă, atât pentru populația orașelor, cât și pentru aprovizionarea trupelor staționate în provincie, s-au luat măsuri pentru dezvoltarea morăritului, prin înființarea de mori de apă, cât și de mori "după model german" (trase de cai), care puteau lucra și iarna. Ca urmare, la Cernăuți apare în anii optzeci ai secolului al XVIII-lea moara lui Josef Weineck, care în scurt timp va ajunge și primar al orașului³⁴, iar la Suceava, în anul 1783, maistrul morar Gertler își ridică o moară în Groapa orașului³⁵. Pentru dezvoltarea stabilimentului ridicat cu aprobarea Guvernământului Bucovinei, în anul 1851 pe râul Suceava, proprietarul Georg Meixner, asociat cu evreul Abraham Gewölb, adăuga în anul 1863 încă două roți de moară celor patru existente și introducea un nou sistem de site, ceea ce permitea obținerea unei făini de calitate superioară, ca și mărirea capacității de producție a întreprinderii³⁶. Aceleași idei legate de creșterea producției și valorificarea potențialului agricol al zonei au dus la întemeierea în anul 1866, de către A. Schlossmann, a primei mori sistematice, ce folosea forța aburului, în orașul Cernăuți³⁷.

Pe lângă mai vechii meșteri brutari moldoveni apar noi specialiști în domeniu, așa cum a fost maistrul franzelar Johann Dörffler, care își făcea în anul 1782 o brutărie adecvată meseriei sale, pe ulița Poni din orașul Suceava³⁸.

În domeniul prelucrării cărnii, în condițiile dictate de nevoile pieții, apar încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în orașele Bucovinei, ateliere de măcelărie ale unor meșteri germani, al căror număr a crescut mereu în secolul al XIX-lea, înființându-se în 1841 chiar și o fabrică de mezeluri în Cernăuți. Aceasta a făcut ca producția de carne, destinată mai ales pieței interne și unităților militare cantonate în provincie, să crească mereu, ajungând, spre exemplu, în anul 1862 la cifra de 6.221 de chintale de carne³⁹. În scopul procurării animalelor necesare meseriei lor, unii maiștri măcelari, ca Georg Englert sau Peter Müller din Suceava, încheiau contracte cu clauze și obligații ferme cu negustorii români sau armeni de aici⁴⁰.

Meșterii berari germani ca: Josef Weineck, Johann Beill sau Georg Meixner vor înființa chiar din primii ani ai stăpânirii austriece fabrici de bere în orașele Cernăuți, Siret și Suceava⁴¹. Unii, ca Beill sau Meixner, deși au suferit diferite impedimente (arderea întreprinderii și mutarea ei în alte zone ale orașului)⁴², și-au continuat activitatea până spre jumătatea secolului al XIX-lea într-un mod prosper, ceea ce le-a permis să-și cumpere case și terenuri, în timp ce alții au dat faliment, trebuind să-și închidă întreprinderile.

Germanii sunt cei care introduc în Bucovina producerea industrială a apei gazoase, ridicând în a doua jumătate a secolului al XIX-lea un număr apreciabil de stabilimente de acest profil, în orașele mai mari sau mai mici ale provinciei⁴³.

La început pentru clientela orășenească, alcătuită mai ales din funcționari și militari imperiali, iar mai apoi și pentru alte categorii ale populației, în domeniul prelucrării țesăturilor vor apărea și se vor dezvolta o serie de ateliere de croitorie, cum au fost cele ale lui Friederich Hagenmeister, Joseph Peter, Joseph Breitenfelder⁴⁴, sau Franz Stolzer⁴⁵, din Suceava, care, prin produsele lor, vor introduce și vor dezvolta într-un public tot mai larg gustul pentru îmbrăcămintea de modă apuseană. Dar activitatea croitorilor germani va fi

puternic concurată de cea a meseriașilor evrei, care vor deține primatul în acest domeniu la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Meșteșugul complex al prelucrării pieilor, cu vechi tradiții medievale în Suceava, dobândește un spor cantitativ, dar mai ales calitativ prin meșterii germani. Dacă unele întreprinderi, ca fabrica de piele din Sf. Ilie (Suceava) a lui Johann Bek⁴⁶ cunosc o existență efemeră, altele, cum au fost tăbăcăria și fabrica de piele a lui Körner din cartierul sucevean Țăncanii Vechi⁴⁷, și-au continuat activitatea până târziu, în preajma primului război mondial și chiar după aceea. De asemenea, documentele vremii consemnează un număr mare de meșteri pantofari, cizmari, șelari sau hămurari germani care își deschid ateliere în orașele Bucovinei.

Numărul meșteșugarilor ce prelucrau metalele a sporit prin așezarea în orașe a unor meșteri fierari de origine germană, ca: Michael Riedel, Bartholomeus Leitz⁴⁸, Franz König⁴⁹ ș.a., care, pe lângă trebuințele vieții cotidiene, fabricau în atelierele lor elemente de mobilier urban de fier sau fontă, precum: garduri, felinare, bănci, chioșcuri etc., impunând cu succes folosirea fierului în dezvoltarea edilitar-urbană a orașelor bucovinene, aspect ce se integrează în așa numitul curent **Art Nouveau** din a doua jumătate a secolului al XIX-lea european.

În domeniul prelucrării fierului apar profesii noi, ca cea de armurier, cum a fost maistrul Muntzger din Rădăuți⁵⁰, sau de cuțitar (maistrul Carl Ankeln din Suceava⁵¹, Feiger din Rădăuți⁵² ș.a.).

Maiștrii lăcătuși germani, cum au fost Fidelius Wilhelm⁵³, Andreas Gege⁵⁴, Carl Tilich⁵⁵ din Suceava, executau și reparau încuietori și lacăte pentru uși și ferestre, lăzi și pușculițe de bani, iar alții, ca Johann Hanik întrețineau pompele de apă pentru stingerea incendiilor, aflate în dotarea primăriilor orașenești⁵⁶. Apoi, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, apar în diferite centre urbane bucovinene unele ateliere industriale de reparat mașini, cum a fost cel situat în cartierul sucevean Țăncanii Vechi, în care un număr de lăcătuși mecanici germani reparau și chiar produceau unelte și mașini agricole⁵⁷. Multe din produsele acestor ateliere bucovinene erau exportate în Moldova învecinată⁵⁸.

Demnă de relevat în domeniul prelucrării metalelor neferoase, pe lângă prezența unui număr de meșteri lucrători în aramă⁵⁹, este înființarea, fie și de scurtă durată, la 1850, a unei fabrici de produse din bronz a lui Karl Gretz, în Cernăuți, ale cărei produse erau socotite a fi la fel de bune ca cele produse la Viena, fapt pentru care au fost trimise la expoziția industrială de la München⁶⁰.

Folosirea intensă a lemnului în construirea locuințelor și a dughenelor din spațiul urban a atras în orașele bucovinene un număr sporit de dulgheri și tâmplari, cum au fost: Joseph Führer⁶¹, Albert Eberwein⁶², Ambros Neuman⁶³ etc. Munca acestora a fost foarte prețuită în toată perioada, atât în Bucovina, cât mai ales în Moldova învecinată, unde aceștia mergeau în timpul verii și angajau diferite lucrări de construcții, foarte bine plătite⁶⁴.

Totodată, profesioniștii germani vor introduce în viața orașelor bucovinene meserii noi, specifice perioadei de modernizare a vieții urbane în ansamblu. Astfel, documentele timpului consemnează apariția maiștrilor de poștă, cum a fost Christophor Schuller din Suceava⁶⁵, a ceasornicarilor (Eisenbart, la Cernăuți)⁶⁶, a chirurgilor (Tiberius Gutter, la Suceava)⁶⁷ și a farmaciștilor (Mathias Winkler, la Cernăuți⁶⁸; Andreas Schuller, la Suceava⁶⁹).

La sfârșitul secolului al XVIII-lea apare și primul tipograf și legător de cărți, în persoana lui Peter Eckhard, care obținuse din 1798 aprobarea de a-și exercita meseria la Cernăuți⁷⁰. Întreprinderea tipografică Eckhard va fi până la sfârșitul secolului al XIX-lea singura întreprindere de acest gen din Bucovina. Pentru dezvoltarea meseriei lor, membrii acestei familii vor arenda fabrica de hârtie de pe moșia Vășcăuți pe Ceremuș⁷¹, sau vor înființa propria lor fabrică de hârtie la Rădăuți, în anii treizeci ai secolului al XIX-lea. Această ultimă fabrică, bazată pe prelucrarea deșeurilor textile, ce ajunge la jumătatea secolului trecut să numere peste 70 de lucrători, producea în 1854 trei sortimente de hârtie: de scris, pentru ziar și pentru ambalaj, în cantitate de 2.128 kg marfă. Dar, concurată puternic de hârtia produsă în interiorul imperiului, mai ales după deschiderea căii ferate Lemberg-Cernăuți-Ițcani, fabrica dă faliment după anul 1866⁷².

Meșterilor germani li s-a datorat și faima târgului Rădăuți, începând cu anii patruzeci ai secolului al XIX-lea, pentru trăsurile făcute aici. Până spre anii șaptezeci, mii de rădvane, calești, poștalioane și trăsuri făcute aici au fost trecute peste hotarele Bucovinei, în Moldova sau Basarabia, unde au găsit o foarte bună desfacere⁷³. În anul 1865 era consemnat documentar fabricantul de trăsuri Friedrich Ehedy⁷⁴.

Sub imboldul marilor refaceri edilitar-urbane pe care le suferă orașele bucovinene începând cu jumătatea a doua a secolului al XIX-lea⁷⁵, a fost impulsionată prezența germanilor în domeniul industriei materialelor de construcții. Astfel, în Cernăuți, pe lângă cărămidăria mai veche a lui Georg Tonneberger, exista în anul 1860 fabrica lui Marin, socotită a fi printre cele mai bune și fabrica de teracotă a lui Anton Kaindl⁷⁶.

Dezvoltarea atelierelor manufacturiere germane și autohtone, ca și a comerțului, a avut drept consecință extinderea procesului de urbanizare. Astfel, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, unele localități rurale ca Gura-Humorului (1820) sau Rădăuți (1815)⁷⁷, au fost ridicate la rangul de târg, acordându-li-se privilegiul de a ține târguri anuale, ca și iarmaroace săptămânale. Acestea le-a urmat Câmpulungul Moldovenesc, Coțmanii, Solca, Storojineț, Zastavna și încă alte câteva localități ridicate la rangul de târg până la sfârșitul secolului al XIX-lea, existând atunci 14 orașe și târguri în ducatul Bucovinei⁷⁸. Sub influența locuitorilor germani aceste localități își schimbă tot mai mult înfățișarea, modernizându-se și occidentalizându-se, astfel încât, un călător german venit în 1840 din Rusia, plăcut surprins de înfățișarea Cernăuțiului, nota că "orașul pare a nu fi altceva decât un cartier al Vienei, deși situat la o depărtare de 150 de mile de capitală"⁷⁹.

Coloniștii germani așezați în orașele Bucovinei s-au integrat organic și în anumite activități specifice din viața socială a orașelor. Sub influența lor se înființează instituții de ajutorare a celor sărmani, cum a fost Institutul săracilor din Suceava, înființat în anul 1844 de parohul romano-catolic Stieber⁸⁰ și care își continuă activitatea până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ajutând cu bani, alimente și îmbrăcăminte populația nevoiașă și meseriașii săraci⁸¹.

Mulți dintre meseriașii și liber-profesioniștii germani, recunoscuți pentru hărnicia și calitățile lor profesionale și morale, au fost aleși în conducerea orașelor, ajungând să ocupe funcția de primar, precum: Pleterschnig la Suceava⁸², Josef Weinek la Cernăuți⁸³, Marin la Rădăuți⁸⁴ ș.a. În această calitate, unii, cum a fost primarul Sucevei, Franz des Loges, au desfășurat atât o activitate socială⁸⁵, cât mai ales edilitar-urbană prodigioasă, introducând în orașele lor canalizarea, apa curentă, electricitatea etc⁸⁶.

În momentele sociale mai deosebite, cum au fost cele prilejuite de revoluția de la 1848, populația germană din orașele bucovinene s-a solidarizat cu cea românească, în susținerea dezideratelor burgheze general dorite, pentru accelerarea procesului de dezvoltare a orașelor din Bucovina, ca și a provinciei în general, pe cale capitalistă. Dovadă sunt în acest sens petiția locuitorilor Bucovinei adresată în iunie 1848 Parlamentului din Viena⁸⁷, ca și petițiile locuitorilor din Suceava⁸⁸ și Gura-Humorului⁸⁹.

În concluzie, putem aprecia că populația germană a avut un rol activ în viața economică și socială a orașelor din Bucovina, din rândurile sale evidențiindu-se o pătură de meseriași și liber-profesioniști, care vor ocupa un loc aparte în procesul de formare a unei burghezii orășenești bucovinene destul de activă în instituirea societății burgheze, dar eterogenă din punct de vedere etnic.

Prin populația germană stabilită în orașele bucovinene s-a produs și un fenomen de influență și interferență între civilizația germană și cea românească, într-o perioadă de transformări modernizatoare pe plan general european. În această perioadă de timp, ce ține de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și pe tot parcursul secolului următor, germanii au adus și au introdus modele de activitate economică și de organizare socială preluate din Europa Centrală și din cea Apuseană, cu efecte benefice pentru evoluția centrelor urbane din Bucovina pe scara civilizației moderne europene.

NOTE

1 Mihai-Ștefan Ceașu, *Instituirea administrației habsburgice în Bucovina*, în *Suceava*, vol. XX/1993, p. 125-141.

2 Jean Touchard, *Histoire des idées politiques*, vol. I, Paris, 1959, p. 316-317; v. și Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei și explorările ei orientale*, București, 1930, p. 10.

3 Jean Touchard, *op. cit.*, vol. II, p. 411-413.

4 *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, Chișinău, 1975; D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich 1774-1785*, Czernowitz, 1895.

5 *Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina*, Heft XVII, Czernowitz, 1913; I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916.

6 Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*, vol. III, Gotha, 1911, p. 372-385; Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina, Festgabe zu seinem 80 Geburtstag, Hofmann-Verlag, Augsburg, 1991, p. 11-16.

7 *Die Bukowina*, Czernowitz, 1899, p. 178-180; Rudolf Wagner, *Bori, Karlsberg und andere deutschböhmisches Siedlungen in der Bukowina*, Verlag "Der Südostdeutsche", München, 1982.

8 I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 61-62.

9 Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, ed. III, vol. II, 2, München, 1919, p. 1097.

10 Ion Budai-Deleanu, *Scurte observații asupra Bucovinei (Kurzgefasste*

Bemerkungen über die Bukowina), în "Gazeta Bucovinei", 22 și 25 martie 1894; I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, Studiu istoric și statistic, București, 1915, p. 168-200; Mihai Iacobescu, *Bucovina în viziunea lui Ion Budai-Deleanu*, în *Suceava*, vol. XX/1993, p. 201.

11 Werner Sombart, *op. cit.*, vol. I, 2, p. 664 și urm.

12 R. Fr. Kaindl, *op. cit.*, p. 388 și urm.; Emanuel Turczynsky, *Von der Aufklärung zum Frühliberalismus. Politische Trägergruppen und deren Forderungs Katalog in Rumänien*, Verlag R. Oldenbourg, München, 1985, p. 199-205.

13 I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 158-159.

14 R. Fr. Kaindl, *op. cit.*, p. 370.

15 ASB, fond Consiliul Aulic de Război, pachet XX, doc. nr. 95/1785 și pachet XXI, doc. nr. 24/1786; Ferdinand Ziegler, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militär-Verwaltung*, vol. VI, Czernowitz, 1900.

16 Mihai-Ștefan Ceaușu, Emil Ioan Emandi, *Aspecte din evoluția economico-socială și urbană a orașului Suceava. II. Perioada 1786-1815*, în *AlIAI*, vol. XXIX/1992, p. 120.

17 R. Fr. Kaindl, *op. cit.*, p. 370; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I(1774-1861), București, 1993, p. 161.

18 *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, 1, p. 343.

19 ASS, fond Inspectoratul cadastral Bucovina, mapa Suceava, nr. 21/1856.

20 *Ibidem*, Primăria orașului Suceava, dosar 11/1850 și 15/1859.

21 H. Wiglitzky, *Gewerbe, Industrie, Handel und Verkehr*, în *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, vol. XX, Wien, 1899, p. 518.

22 Eugen Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939, p. 343-344; Mihai-Ștefan Ceaușu, Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 132.

23 R. Fr. Kaindl, *Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Czernowitz, 1908, p. 191.

24 Sigiliul breslei cizmarilor germani din Suceava avea în emblemă doi lei afrontați, care susțin o cizmă cu pinten, deasupra o coroană princiară, iar în legendă inscripția "Suczawer Schumacher Zunft Siegel: 1804", v. ASS, fond primăria orașului Suceava, dosar 15/1835, f. 2.

25 ASS, fond Primăria orașului Suceava, dosar 1/1804, f. 1; Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceaușu, Ion Caproșu, Gavril Irimescu, *Suceava file de istorie. Documente privitoare la istoria orașului. 1388-1918*, vol. I, București, 1989, p. 566-567, nr. 353.

26 ASB, fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de comerț și industrie și pentru construcții publice, pachet 1, dosar 3/1852, f. 8.

27 *Ibidem*, pachet 5, dosar 36/1864.

28 R. Fr. Kaindl, *op. cit.*, p. 193; H. Wiglitzky, *op. cit.*, p. 523.

29 ASS, fond Primăria orașului Suceava, dosar 5/1825; 6/1840; 11/1857.

30 M. Lazăr, *Consecințele războiului vamal dintre România și Austro-Ungaria asupra situației economice a Bucovinei*, în *Suceava*, vol. V/1978, p. 277-287.

31 H. Wiglitzky, *op. cit.*, p. 524.

32 *Ibidem*, p. 504-506.

33 ASB, fond Consiliul Aulic de Război, pachet IX, doc. nr. 27; Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. VII, București, 1876, p. 464.

34 R. Fr. Kaindl, *Geschichte von Czernowitz...*, p. 194.

- 35 ASS, Colecția Documente, pachet VI, doc. nr. 35/1783.
- 36 *Ibidem*, fond Primăria orașului Suceava, dosar nr. 5 și 20/1863.
- 37 Ion Negură, *Industria, meseriile și sistemul financiar-bancar în Bucovina sub stăpânirea habsburgică (1775-1918)*, în Suceava, vol. X/1983, p. 541.
- 38 ASS, fond Primăria orașului Suceava, registrul nr. 1/1785, f. 65.
- 39 *Hauptbericht und Statistik über das Herzogtum Bukowina für die Periode von Jahren 1862-1871*, Lemberg, 1872, p. 152-153.
- 40 ASS, fond Judecătoria Suceava, dosar 1/1783, f. 130, 151.
- 41 R. Fr. Kaindl, *op.cit.*, p. 194; Peter Tomaschek, *Fünfundzwanzigjähriges Bestandsjubiläum der deutschen Raiffeisenkasse in Sereth*, Siret, 1929, p. 7-8; Mihai-Ștefan Ceașu, Emil Ioan Emandi, *Aspecte din evoluția economico-socială și urbană a orașului Suceava în anii 1774-1786. (I)*, în *AlIAI*, XXV/1, 1988, p. 80.
- 42 Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, p. 153; ASS, fond Primăria orașului Suceava, registru 1/1785, f. 27, 83-84.
- 43 ASS, fond Primăria orașului Suceava, dosar 5/1878.
- 44 *Ibidem*, dosar 1/1804, f. 3-4.
- 45 *Ibidem*, dosar 9/1817, f. 3.
- 46 *Ibidem*, fond Comisariatul ținutal Suceava, dosar 64/1800.
- 47 *Ibidem*, fond Primăria orașului Suceava, dosar 5/1869, f. 15-21.
- 48 *Ibidem*, fond Judecătoria Suceava, registrul 1/1783, f. 38-40.
- 49 *Ibidem*, fond Primăria orașului Suceava, dosar 10/1838.
- 50 Em. Grigorovitză, *Cum a fost odată. Schițe din Bucovina de...*, București, 1911, p. 25.
- 51 ASS, fond Primăria orașului Suceava, dosar 15/1849.
- 52 Em. Grigorovitză, *loc.cit.*
- 53 ASS, fond Primăria orașului Suceava, dosar 2/1783, f. 2.
- 54 *Ibidem*, dosar 11/1849.
- 55 *Ibidem*, dosar 9/1837.
- 56 *Ibidem*, dosar 2/1837.
- 57 *Ibidem*, dosar 5/1878.
- 58 Ilie Corfus, *Agricultura în Țările Române. 1848-1864*, București, 1982, p. 312-316.
- 59 ASS, *fond. cit.*, dosar 11/1849, f. 32.
- 60 R. Fr. Kaindl, *op. cit.*, p. 193.
- 61 ASS, *fond. cit.*, dosar 2/1783, f. 2.
- 62 *Ibidem*, dosar nr. 4/1841, 11/1849.
- 63 *Ibidem*, dosar 6/1855.
- 64 R. Fr. Kaindl, *Geschichte der Deutschen...*, p. 396.
- 65 ASS, fond Judecătoria Suceava, dosar nr 1/1783, f. 85.
- 66 R. Fr. Kaindl, *op. cit.*, p. 390.
- 67 ASS, fond Primăria orașului Suceava, dosar nr. 69/1785.
- 68 R. Fr. Kaindl, *op. cit.*, p. 390.
- 69 ASS, fond Primăria orașului Suceava, dosar nr. 33/1817, 12/1844.
- 70 R. Fr. Kaindl, *Geschichte von Czernowitz...*, p. 195.
- 71 ASS, colecția Documente, pachet XI, doc. nr. 4/1828.

- 72 Luchian Dragoș, *Rădăuți - vatră românească de tradiție și înfăptuiri*, București, 1985, p. 16.
- 73 Em. Grigorovitz, *op. cit.*, p. 10.
- 74 ASS, fond Primăria orașului Suceava, dosar nr. 37/1865.
- 75 Emil I. Emandi, Mihai Ștefan-Ceaușu, *Să nu dă râmi dacă nu știi să zidești (Contribuții de morfologie urbană la cunoașterea istoriei orașului Suceava. 1388-1988)*, Rădăuți-Iași, 1991, p. 233-237.
- 76 R. Fr. Kaendl, *op. cit.*, p. 194.
- 77 ASB, Colecția Microfilme Austria, rola 173.
- 78 *Statistischen Jahrbuch des Herzogthums Bukowina, für das Jahr 1907*, Czernowitz, 1910, p. 1.
- 79 R. Fr. Kaendl, *op. cit.*, p. 389.
- 80 ASS, fond primăria orașului Suceava, dosar nr. 12/1835.
- 81 *Ibidem*, dosar 1/1868.
- 82 *Ibidem*, dosar 113/1813.
- 83 R. Fr. Kaendl, *Geschichte von Czernowitz*, p. 118.
- 84 Em. Grigorovitz, *op. cit.*, p. 25.
- 85 ASS, fond Primăria orașului Suceava, dosar nr. 1/1891.
- 86 *Ibidem*, dosar nr. 2/1897 și Emil I. Emandi, Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 241-246.
- 87 *Ibidem*, colecția Documente, pachet XII, doc. 35/1848.
- 88 *Ibidem*, pachet XII, doc. 30/1848.
- 89 *Ibidem*, pachet XII, doc. 39/1849.

**DIE LAGE UND ROLLE DER DEUTSCHEN BEVÖLKERUNG
IN DAS SOZIAL- ÖKONOMISCHEN LEBEN DER BUKOWINER STÄDTEN
(ENDE DES 18. JAHRHUNDERTS - 19. JAHRHUNDERTS)
ZUSAMMENFASSUNG**

In diesem Studium hebt der Verfasser die Gründen und Modalitäten unter welche die Besiedlung der Deutschen in der Bukowina, besonders in den Städten, nach der Einführung der österreichischen Herrschaft im Jahre 1775, von der Sicht der politischen Ideen des Josephinismus vorherrschenden in der Habsburgischen Monarchie am Ende des 18. und am Anfang des 19. Jahrhunderts, gemacht hervor hat. Durch diese Besiedlung, wo man unterscheiden einen ruralen und einen urbanen Kolonisierungsaspekt, das Wachstum der deutschen Bevölkerung ankomme, bis am Ende des 19. Jahrhunderts, ein Prozent von 8,58% aus der gesamten Bevölkerung der Provinz vorzustellen. Die Vorstellungssari war grösser in die städtischen Mittel. Diese deutsche städtischen Bevölkerung, bestehend aus Beamten, Fabrikanten, Handelsleuten, Handwerkern, Lehrern u.a, vielen Kantitativen und Kalitativen Veränderungen in die sozial-ökonomischen Leben der Bukowiner Städten bewirkt und sie eine bestimmten Rolle in dem Bildungsprozess der städtischen Bürgerthum in der Bukowina gespielt hat. Also, durch diese Bevölkerung ein Einfluss - und Interferenzphänomen zwischen die deutschen und rumänischen Kultur und Civilisation verursacht wird.